

התמונה כולה, אלא מוטיב אחד בלבד מתוכה.

דור מוכה

ארבעה סיפורים בספרו של ניצן ויסמן, **ארוחת בוקר ישראלית** (הקיבוץ המאוחד, עריכה: נגה אלבלך 2015), אם לא נמנה את "פושטקים" שהוא בחזקת תמונה בלבד. הראשון, "מענטש", הוא יותר סקיצה מאשר סיפור של ממש. גיבורו, חייל צעיר בשם עידן,

השבוי בקלישאות יפות על תיקון עולם, עורק בשל כך מן הצבא ומוחזר אליו על ידי סבו. הסבא הבונדיסט שותף אמנם להשקפת העולם של נכדו, אך גם יודע את מחירה המעשי. הסיפורים השני ("מקדש כפרי") והשלישי ("ארוחת בוקר ישראלית"), עניינם משבר אמצע החיים של גיבוריהם בני המעמד הבינוני הגבוה, הזוגות רונית ומיקי מאור, ועופר ודלית אורנשטיין, וילדיהם. אולם לטעמי רק הסיפור האחרון שבספר "הגברים בוכים בלילה", מצליח לשלב משבר אישי במשבר חברתי ולפרוץ את הבועה של קודמיו. לכן אתייחס בעיקר אליו. סיפור זה מצטיין גם בשזירה אמנותית

יפה של הזמנים והמקומות השונים המשמשים בו. הווה, עבר ועתיד, חיפה ואמסטרדם, הנמוזגים זה בזה ביד אמן של מחברם, עד שהקורא כמעט שאינו חש במעברים שביניהם.

גיבור סיפור זה הוא מוטי שמש, המתגורר עם אשתו חנה וכנס יוני בקריית אליעזר שבחיפה. אך לא פחות מכך גם אביו, יעקב (קובי) שמש, ואביה של חנה, יוסף הרשקוביץ, הקרוי בפייהם "הזקן". שני אבות משפחה אלה (מזרחי ואשכנזי) הם, אם תרצו, האבות המייסדים של האומה הישראלית החדשה, וציורם עולה יפה בידי המחבר. אביו של מוטי, קובי שמש, היה רס"ר טכני מקצועי בחיל הים. הוא נהג לטוס לחו"ל לכל מיני השתלמויות עלומות שטבען האמיתי נודע לו רק כעבור שנים. תמיד מבטיח שבבוא היום ייקח את בני המשפחה לחופשה ברומא, פריז, או לונדון, אך יום זה מעולם לא הגיע. הופעתו של קובי שמש היתה כשל אליל קולנוע בסרטי שנות החמישים והשישים:

"מדי רס"ר מגוהצים, עם כנפי הצניחה וסמל העטלף והדרגה המוזהבת על הזרוע השרירית, ומשקפי השמש המוזהבים וכובע המצחייה היהיר, ומעיל העור השחור ואופנוע ה-BSA האימתני, שעל גבו הפליג בכל בוקר בשאגה שהרעידה את זגוגיות הבתים." (עמ' 132).

מוטי הילד לא חיבב דמות זו של אביו וכשזה היה מגיע הביתה היה לרוב מסתגר בשירותים "ומתפלל לאלוהים שיעשה משהו לאביו וייתן חיים טובים יותר לאמו." עם זאת התקשה, גם כאיש מבוגר, להשתחרר מדמות האב הדומיננטית. מקץ שנים, בנסיעה עם בנו יוני להולנד, בזמן ההווה של הסיפור, הוא שב ונזכר כיצד אביו, "הרסר המסורסר", כך כינה אותו בלבד, היה לוקח אותו כילד בקיץ לברכת בת-גלים:

"זקוף כתרנגול היה צועד על שפת המים, משקפי שמש מוזהבים על עיניו, חזהו השעיר מנופח, שערו השחור משוח בשמן ומסורק לאחור, איבר מינו מזדקר מבעד לבגד הים המתוח כאפרוח קטן

בעיה לכנות את זה "מחאה", "כי זה העניין בסופו של דבר והשאר על הזין". ברור ששבתאי מג'ר מבקר כאן את הגל של שירה עכשווית השוטף אותנו מכל עבר והכל בכסות של "מחאה" מזויפת. כי זה צו האופנה לעת הזאת, להיות מחאתי, חתרני, מהפכני, וכדומה. (במאמר מוסגר אומר כי בפתח הגיליון החדש של "הו": 12 כותב גם משה סקאל על התופעה ואומר כי "השירים 'המחאתיים' המתפרסמים היום בישראל הם לעתים קרובות החלום הרטוב של השלטון הנוכחי, העושה בהם שימוש ציני מרהיב").

אבל יש גם משהו אישי יותר כמה שמג'ר כותב. ניכר כי אינו שלם גם עם הביקורת העצמית הזאת. כי הוא הרי יוצר שזיקה חברתית חשובה לו. כי שירתו היא באמת שירה השואבת את כוחה ממעורבות כזו, אבל אין לו נקודת אחיזה שתצדיק אותה. השיר הסמוך 'רוצה אתמול ומחר' מגלה לנו זאת: "הייתי רוצה אתמול/ ומחר/ להיות מתנחל הייתי רוצה מחר/ והיום/ להבין שאני מאמין ... ונטוע באיזושהי נחלה/ צוחק/ לכוש חוצה לבנה/ ושיש/ עם מי

לדבר" (עמ' 87). הפעם "מאמין" כתוב ללא השמטת אות ("לאמין") כמו למעלה. מג'ר מקנא באמונה השורשית של המתנחל. הוא אינו יכול להיות מתנחל מסיבות אידיאולוגיות, אבל היה רוצה להיות כמוהו, "נטוע באיזושהי נחלה" ובעולם שבו "יש עם מי לדבר". טולסטוי, בקטע הנדון במדור זה, מדבר על חשיבות האמונה (כל אמונה) למשמעות החיים. על אחת כמה וכמה אמונה שבה "יש עם מי לדבר". למג'ר אין שיג ושיח עמו, כי איננו מאמין, וזה מחמיר את מצבו. הלך רוח זה אופייני לרבים משירי הספר וגם לשיר שהספר קרוי על שמו (עמ' 37):

מפריד דבר מדבר

לֹאטְ לֹאטְ הַתְּחַלְתִּי לְהַפְרִיד דָּבָר מִדָּבָר.
קָדַם מְזוֹן מְזוֹן
אַחַר כֵּךְ מְסַפְּרִים – שְׁאִינָם מִתְחַלְקִים
וְאֵלֶּה שְׂפָן. אַחֲרֵי הַגְּשָׁמִים הַבְּחֻנְתִּי
בֵּין חֻלְקֵי גּוֹפֵי הַשּׁוֹנִים. בְּגִיל שְׁלוֹשִׁים
הַשְׁוִיטִי בֵּין גְּבָרִים לְנָשִׁים, וְלֹאטְ לֹאטְ
בֵּין אֲנָשִׁים לְבִינִי. מָזָה שָׁנָה וְיֹתֵר
אֲנִי מְשַׁקֵּר לְעִצְמִי בְּאֵמֶת.

פעולת ההפרדה הזו היא בעצם פעולת נתיחה (dissection) של הגוף המת. ואם עדיין לא מת, הרי ימות בסופו של התהליך, כי גוף חי הוא סינתזה, הרכבה של דברים, ואילו מה שמתבצע כאן בשיר הוא אנליזה, הפרדה שלהם. בסופו הוא אומר: "מזה שנה ויותר אני משקר לעצמי באמת". מהו השקר הזה? לדעתי אפשרי כאן רק שקר אחד – השקר שהוא חי, בעוד שהנו כבר מת. מבחינה זו ספרו זה של שבתאי מג'ר הוא ספר קשה. אפילו מדכא. ספר שאיננו עושה הנחות, לא לעצמו ולא לקורא. וזאת הוא עושה בכלים שיריים משוכללים ומוחצים. אבל, כאמור אין זו בהכרח

ורעבתן, מקושש מבטי הערצה מן הנשים, בשעה שבנו רץ אחריו רטוב ורועד מקור" (עמ' 133).

המשחקים המיניים של האב עם הנשים בברכה הביכו את הבן. "בלבו הקטן והמבוהל חש שמאחורי המשחק הזה מסתתר משהו נורא ואיום ומלוכלך". במיוחד כאשר הוציא אביו את המרלבורו והמצית והדליק סיגריה לאחת הנשים, "כשאצבעותיה הצחורות מגוננות על הלהבה וכדרך אגב מלטפות את כפות ידיו האוחזות במצית. מוטי עמד שם נבוך, ורצה להטביע עצמו בתוך הבריכה". שנים לאחר מכן, כשקובי כבר פרש מהצבא, מצבו הידרדר והוא חלה בסרטן שממנו מת, היה מוטי פוגש חברים ותיקים של האב שלא חדלו להלל אותו. אחד מהם, פנחס הג'נג', סיפר לו: "תדע לך בחורי, קובי שמש היה פעם שם... תותח, תותח היה קובי שמש, אני אומר לך... חתיכת גבר היה אבא שלך, גבר אמיתי, עם כאלה ביצים גדולות... הוא היה מארגן אותן בשורות... הפצצות הכי פצצתיות של החיל, הפרגיות הכי עסיסית, סדיר, קבע, חיילות קצינות" (עמ' 137). מוטי נתקף גועל למשמע הדברים, במיוחד כאשר חשב על אמו שבאותו זמן היה כל "עולמה תחום בין המטבח לסלון ולמרפסת, צופה אל הרחוב הריק ומחכה לרגע שהמלך יגיע רכוב על סוסו" (עמ' 138). תחושותיו של הילד המזדהה עם אמו מובנות לנו, אך אין הן יכולות למחוק את הרושם הגברי העצום שמותירה דמות האב, לעומת מסכנות הבן.

למוטי עצמו היו חלומות להתקדם בחיים. להיות לפחות אקדמאי. לאחר השחרור מהצבא נרשם לאוניברסיטה ללימודי כלכלה ומדע המדינה במטרה להכשיר עצמו למשרת "יועץ השקעות". עד תחילת שנת הלימודים החל לעבוד בארכיון בנק לאומי בסניף נווה שאנן, שם פגש את חנה הרשקוביץ שעבדה ב"קופות גמל ותוכניות חיסכון". כעבור ימים מעטים התאהבו. "הוא נשבע בלבו שלעולם יהיה בן זוג נאמן, אוהב וקשוב, כל מה שאביו לא ניסה אפילו להיות" (עמ' 141). בקיץ התחתנו בבית החייל, וכעבור זמן קצר נכנסה חנה להיריון עם יוני. באחד הביקורים אצל הוריה לקח אותו אביה, יוסף, הצידה ואמר לו: המוסך שלו גדל והוא צריך מישוהו רציני לצדו. מוטי היסס. הן חלומו להיות יועץ השקעות עומד על סף הגשמה. "אבל הזקן הניח יד כבדה על כתפו ואמר לו: איני יודע כמה שנים נשארו לי. אתה הבעל של חני, מוטי, ובקרוב תהיה גם האבא של הנכד שלי. אתה תדאג לי ואני אדאג לכם" (עמ' 142).

כך הפך מוטי למוסכניק, מומחה למכונות טיוטה במקום מומחה להשקעות. מוטי השתלב יפה בעבודת המוסך ונעשה יד ימינו של הרשקוביץ הזקן. הוא הרחיב, חידש ושכלל את הציוד ואת העבודה. אמנם שכרו לא עלה בהרבה עם השנים, שכן כל אימת שבא לדבר על העלאה היה הזקן שואל כמה אתה צריך ונתן לו מזומן מבלי לקבע זאת בתלוש. אבל על גג המוסך התקין שלט גדול "הרשקוביץ ובניו" ומוטי חש "בניו" זה הוא, שכן לזקן לא היו בנים משלו. כך חלפו שנים. מוטי היה בטוח שבכוא הזמן יירש את הזקן והמוסך יהיה שלו. אבל לא זה מה שקרה. יום אחד נקרא ברמקול למשרד. לצד חותנו יוסף ניצב גבר זר, "לבוש כמו ג'יגולו". היה זה סמי אבו עיאש, בעל מוסך דומה בנצרת, שזה עתה קנה את המוסך של הרשקוביץ. מוטי הוכה בהלם ועולמו התמוטט. הרשקוביץ לא התנצל יותר מדי על מעשהו אלא תירץ אותו במה שעבר עליו בשואה ("ראיתי איך המנוולים גוררים את ההורים שלי על הרצפה ואיך הם תוקעים רובה עם כידון בגב האישה שלי שהחזיקה את התינוק") וזכותו, בגיל שבעים וחמש, ליהנות קצת מהחיים.

המוסך, הסביר הרשקוביץ למוטי, הוא כל מה שיש לו. מהמוסך

הזה שלח את שתי בנותיו לריאלי, שילם לאוניברסיטה, קנה דירות, נתן לכל אחת אוטו והביא מיטות, עגלות ורהיטים לחמישה נכדים. "אבל עכשיו זהו. יוסף הרשקוביץ לא הולך לגמור כמו כלב על רצפת המוסך. הגיע הזמן שלי לנוח קצת" (עמ' 148). מוטי ניסה לעמוד על זכיותיו. הזכיר לו כמה השקיע הוא במוסך. ציין את העובדה שההצלחה לה זכו, היתה בעיקר פרי עבודתו שלו. "שנינו יודעים מי זה 'הרשקוביץ ובניו', כל אחד בחיפה יודע שאני, מוטי, זה ה'בניו' מתוך ה'הרשקוביץ ובניו'", אמר לו. והוסיף: "אני ממש לא מבין איך עשית לי את זה, יוסף".

אבל הרשקוביץ לא מתרשם ומשיב לו בקול קשה: "אני לא זוכר שאי פעם הבטחתי לך משהו כזה, או שהבטחתי לך משהו בכלל" (עמ' 149). בתום חילופי דברים קשים אלה עזב מוטי בכעס, לראשונה באמצע היום את המוסך, ונוסע הביתה לדבר עם אשתו. מתברר שהיא כבר יודעת. אביה הקדים וסיפר לה. מוטי חש מוכה בשנית. הבת מתייצבת לצד אביה יותר מאשר לצדו. האב השאיר לה אמש בביקורו מאה אלף שקל וחנה מציעה למוטי שייצא לחופשה בחו"ל, אולי עם בנם יוני. מוטי ההמום מקבל בסופו של דבר את ההצעה ונוסע עם יוני לאמסטרדם, נסיעה המהווה את המסגרת העלילתית של הסיפור. גם באמסטרדם, נסיעתו הראשונה של מוטי לחו"ל בגיל ארבעים ואחת, הוא סופג לא מעט עלבונות. החרדון שלהם בקומה השישית במלון קטן ועלוב והמעלית מגיעה רק עד הקומה החמישית; האנגלית שלו, שבה הוא מנסה לשוחח עם הפקידה במלון (וגם לחזור אחריה), רצוצה ומגוחכת; במסעדה אינו יודע מה וכיצד להזמין; ליצן רחוב בוחר בו כמתנדב ומבייש אותו לעיני בנו, הרוצה הביתה, ועכשיו. גם לאחר שהוא מסתגל לאט לעולם הגדול, לומד לאהוב אותו ולהתנהל בו, הוא נזכר תדיר באביו וחושב איך ידע אבא שלו לחיות, ידע מה להזמין, ידע מה לשתות, ידע להתנהל עם נשים זרות כבר המלון.

את הסיפור מלווה כעין פסיקול מוסיקלי, בראשיתו ובסופו, שירו של אבנר גדסי "הגברים בוכים בלילה" (1991) שממנו נטל המחבר גם את שמו. מסתבר שהשיר עובר במשפחה מאב (מוטי) לבן (יוני): "לילה אחר לילה כשנשמע בכיו של הילד מהחדר השני, היה נוטל אותו בזרועותיו והולך עמו לסלון. מערסל אותו בזרועותיו ושר חרש באוזנו, 'הגברים בוכים בלילה', לא נשמע קולם, הגברים בוכים בלילה, בכי נעלם'. וכשהבכך נרגע, וחיוך התפשט על פניו, היה מתיישב בכורסה, מקרב אליו את הילד, נושם את ריחו המתוק וממשיך לשיר לו: 'הגברים בוכים בלילה', אין מה להסתיר, מי אשר שילם ביוקר, אין גם לו מחיר'. משהו רק של שניהם. אלה היו רגעים יפים" (עמ' 194).

מתברר שהשיר, שלא הכרתיו אלא באקראי, הוא שיר מוכר ובעל ערך סמלי בעיני בני דורו של מוטי. מבירור נוסף למדתי עוד שהגברים הבוכים בלילה, הם גברים מוכים. במחשבה נוספת, עלה בדעתי שאולי אלה לא גברים בודדים פה ושם, אלא דור שלם, מוכה. דור האבות של דור זה, קובי שמש ומשה הרשקוביץ, שנולדו במרוקו ובפולין בטרם מדינה ועלו אליה בגיל צעיר, הם נציגים של דור קשוח וחזק בסיפור. (כמדומני, שזה הדור שגם הציל את ישראל במלחמת יום הכיפורים. אנשי המילואים בני השלושים-ארבעים). לא כאלה הם מוטי ובני דורו, המצטייר כדור מוכה החסר את העוצמה של אבותיו.

◆